

## ד' אלול

### הרב מאיר שמחה הכהן

## הצלת כלל ישראל

בתאריך ד' אלול חל יום פטירתו של הרב מאיר שמחה הכהן מדווינסק, שנפטר בתאריך זה בשנת תרפ"ו (1926). הרב היה רבה של העיר דווינסק, ומגדולי רבני מזרח אירופה בדור שלפני השואה. הרב רחש חיבה רבה למפעל ההתיישבות בארץ ישראל, וסבר שמאז הצהרת בלפור סר חששן של שלושת השבועות המונעות את ההתיישבות בארץ. הרב נודע בזכות ספריו 'אור שמח' על הרמב"ם, 'משך חכמה' על התורה בו הוא משלב דברי הלכה, חידושים על הש"ס ותשובות בהלכה.

הפוסקים נחלקו בשאלה האם אדם מחויב או רשאי להיכנס לספק סכנה עבור הצלת חברו שנמצא בסכנה ודאית? לדוגמה, אדם הרואה את חברו טובע בים סוער האם הוא חייב לקפוץ לים ולהציל אותו ובכך הוא מכניס את עצמו לספק סכנה?

שאלה זו מעמתת בין שני ערכים - בין החובה להצלת חברו, שנאמר 'לא תעמוד על דם רעיד',<sup>1</sup> לבין החובה האישית המוטלת על האדם לשמור עצמו מסכנה, שנאמר 'וחי בהם'<sup>2</sup> וכפי שלימד רבי עקיבא "וחי אֶחֶיד עִמָּךְ - חייך קודמים לחיי חבריך".<sup>3</sup>

יתכן ומדובר על מחלוקת התלמודים, שכן בתלמוד ירושלמי<sup>4</sup> מתואר שריש לקיש הסתכן עבור הצלת רבי אימי שנתפס ע"י שודדים, ובטעם הדבר ביאר הרב יוסף קארו<sup>5</sup> שבמקרה ואדם נמצא בסכנה ודאית וחברו רק בספק סכנה אז אין ספק מוציא מידי ודאי.<sup>6</sup>

לעומת זאת מתואר בתלמוד הבבלי<sup>7</sup> שבני הגליל נחשדו שהרגו אדם ובאו לרבי טרפון שיחביא אותם בביתו. רבי טרפון סירב. את סירובו ביארו התוספות<sup>8</sup> בשם השאלות, משום שחשש שאם הוא יחביא אותם יתכן והוא עצמו ייתפס. מבואר שאין לאדם חובה להכניס עצמו לספק סכנה עבור הצלת חברו שנמצא בסכנה ודאית.<sup>9</sup> לאור דברי הבבלי כתבו הפוסקים שזו הסיבה שהרמב"ם, הטור והשולחן ערוך לא חייבו להיכנס לספק סכנה עבור הצלת חברו שנמצא בסכנה ודאית, משום שהלכה

<sup>1</sup> ויקרא (טז, טז). ראו: רמב"ם (הל' רוצח פ"א הי"ד); שולחן ערוך (ח"מ סימן תכז סעיף א).

<sup>2</sup> ויקרא (יח, ה).

<sup>3</sup> בבא מציעא (סב ע"א).

<sup>4</sup> ירושלמי (תרומות פ"ח הי"ד).

<sup>5</sup> בית יוסף (ח"מ סימן תכז); כסף משנה (הל' רוצח פ"א הי"ד).

<sup>6</sup> ראו: חידושי הר"ן (סנהדרין עג ע"א).

<sup>7</sup> נדה (סא ע"א).

<sup>8</sup> תוספות (נדה סא ע"א ד"ה אטמרינכו).

<sup>9</sup> מאירי (סנהדרין עג ע"א); נדה סא ע"א; איסור והיתר הארוך (שער נט אות לח).

# 'דבריהם הם זיכרונם'

## תורת חכמי ישראל ביום פטירתם

### נתנאל אוירבך

כדברי הבבלי ולא כירושלמי.<sup>10</sup> למעשה, מרבית הפוסקים צידדו כדעה זו שאין חיוב לאדם להכניס עצמו לספק סכנה עבור הצלת חברו.<sup>11</sup> אך הרב ישראל ליפשיץ<sup>12</sup> הורה שבזמן מגפת האבעבועות השחורות יש להתחסן, על-אף שחיסון זה עלול לסכן את האדם המתחסן, מכל-מקום חל עליו חיוב להתחסן עבור הצלת חברו המצוי בסכנה ודאית. כמו כן מובא בשם הרב חיים סולובייצ'יק<sup>13</sup> שבעת מגפת הכולרה הורה לכל האנשים הבריאים לעזור לחולים, אף שהם בחשש סכנה, שכן הוא סבר כדעת הירושלמי שאדם חייב להכניס עצמו לספק סכנה עבור הצלת חברו המצוי בסכנה ודאית. יש להעיר, גם לשיטת רוב הפוסקים שאדם לא חייב להיכנס לספק סכנה עבור הצלת חברו, מכל-מקום אם עשה כן נקרא 'חסיד'.<sup>14</sup>

עד כאן היה הדיון בהצלת יחיד, אך האם יהיה דין שונה בהצלת כלל ישראל? הרב מאיר שמחה סבר שאין חובה לאדם להיכנס בספק סכנה עבור הצלת כלל ישראל, ובספרו 'משך חכמה'<sup>15</sup> הוכיח זאת ממשה רבינו ששהה במדין ואז אמר לו הקב"ה: "לֵךְ שָׁב מִצְרָיִם כִּי מֵתוּ כָּל הָאֲנָשִׁים הַמִּבְקָשִׁים אֶת נַפְשְׁךָ".<sup>16</sup> מדוע האפשרות של משה לחזור למצריים היא דווקא משום שמתו כל האנשים המבקשים להורגו, הרי הסיבה שצריך לשוב למצריים היא כדי להציל ולגאול את עם ישראל הנמצאים בסכנה?

מכאן הוכיח הרב מאיר שמחה שאם המבקשים להורגו היו בחיים, משה לא היה מחויב להיכנס לספק סכנה גם כשהמטרה היא הצלת כלל ישראל.

בספרו 'אור שמח'<sup>17</sup> הביא הוכחה נוספת לכך מדברי המשנה,<sup>18</sup> שרוצח בשוגג שנמצא בעיר מקלט אינו יוצא משם לעולם "ואפילו ישראל צריכין לו ואפילו שר צבא ישראל כיואב בן צרויה אינו יוצא משם לעולם, שנאמר אשר נס שמה, שם תהא דירתו שם תהא מיתתו שם תהא קבורתו" וכתב הרמב"ם,<sup>19</sup> שאם יצא ופגע בו גואל הדם והרגו אינו חייב עליו. מכאן הוכיח הרב מאיר שמחה, שאין לאדם חובה להיכנס לספק סכנה אפילו אם הוא שר הצבא של ישראל ויציאתו נדרשת עבור הצלת כלל ישראל. א"כ, הרב מאיר שמחה משווה בין הצלת יחיד להצלת כלל ישראל, ולדבריו אין חיוב להיכנס לספק סכנה עצמית עבור הצלת יחיד ואף להצלת כלל ישראל.

אולם, רבו החולקים שטענו שגם אם אין חיוב להיכנס לספק סכנה עבור הצלת היחיד, מכל-מקום יש חיוב להיכנס לספק סכנה עבור הצלת כלל ישראל,<sup>20</sup> והביאו ראיה מפנחס שנכנס להרוג את החוטאים בבעל-פעור וכך הציל את כל ישראל,<sup>21</sup> וכן מאסתר המלכה שנכנסה למלך שלא כדת עבור הצלת כל ישראל.<sup>22</sup>

<sup>10</sup> סמ"ע (ח"י"מ סימן תכ"ו ס"ק ב); פתחי תשובה (שם ס"ק ב), בשם אגודת אזור; מנחת חינוך (מצווה רל"ז אות ב); ערוך השלחן (ח"י"מ סימן תכ"ו סעיף ד).

<sup>11</sup> שו"ת רדב"ז (ח"י"ג סימן תרכ"ז); שולחן ערוך הרב (ח"י"מ הל' נזקי גוף ונפש ודיניהם, סעי' ז); שו"ת ציץ אליעזר (ח"י"ט סימן כח אות ג).

<sup>12</sup> תפארת ישראל (יומא פ"ח בועז אות ג).

<sup>13</sup> נפש הרב (עמוד קס"ו אות ב). לביאור, ראו: שו"ת ציץ אליעזר (ח"י"ט סימן י"ז פ"ה אות ח).

<sup>14</sup> הנצי"ב (העמק שאלה, שאילתא קכ"ט אות ד); שו"ת ממעמקים (ח"ב סימן א); עלי תמר (תרומות פ"ח ה"ד עמוד קלח); הרב שאול ישראלי (חוות בנימין, סימן י"ז אות ד); הרב יצחק זילברשטיין (אסיא, כרך מא עמוד 5-9).

<sup>15</sup> משך חכמה (שמות ד, יט).

<sup>16</sup> שמות (ד, יט).

<sup>17</sup> אור שמח (הלי רוצח פ"ז ה"ח).

<sup>18</sup> מכות (פ"ב מ"ז).

<sup>19</sup> רמב"ם (הלי רוצח פ"ז ה"ח).

<sup>20</sup> שו"ת יביע אומר (ח"י"ט ח"י"מ סימן יב אות ח).

<sup>21</sup> כלי חמדה (פרשת פנחס, אות א ד"ה בירושלמי).

<sup>22</sup> כלי חמדה (פרשת פנחס, אות א ד"ה בירושלמי).

# 'דבריהם הם זיכרונם'

## תורת חכמי ישראל ביום פטירתם

### נתנאל אוירבך

ב"ה

אודות הראיות שהביא הרב מאיר שמחה לדבריו, התייחס הרב יצחק הרצוג,<sup>22</sup> ולדבריו אי-יציאת הרוצח מעיר מקלט עבור הצלת כל ישראל הינה 'גזירת מלך' ואין ללמוד ממנה. ועל הראיה ממש רבינו, כתב הרב הרצוג שלא ניתן ללמוד מהמקרא דין הלכתי שכזה בעוד שניתן לפרש בצורות שונות.<sup>23</sup>

על הבחנה זו בין דיני יחיד לדינים הנוגעים לכלל ישראל עמד הראי"ה קוק<sup>24</sup> שביקש למצוא מקור להבחנה זו ולחובה למסור את נפשו עבור הצלת כלל ישראל, שהרי רק בשלוש עבירות חמורות אומרים 'ייהרג ואל יעבור' וביתר דיני התורה נאמר 'וחי בהם', א"כ מה המקור לחיוב מסירות נפש עבור הצלת כלל ישראל? לדבריו, המקור ממנו יש ללמוד הוא דיני המלחמה, שם אין 'וחי בהם' שהרי יוצאים ישראל אף למלחמת הרשות בדיעה ברורה שרבים לא יחזרו ממנה, "ואיך מצינו היתר להכניס נפשות רבות בסכנה בשביל הרווחה? אלא דמלחמה והלכות ציבור שאני". ומוסיף הרב קוק: ואולי הוא מכלל משפטי המלוכה, שהיו ודאי רבים ונמסרים באומה... שהם אינם עפ"י גדרי התורה של הלכות יחיד... ומהם ג"כ דיני המלחמה... ואי-אפשר ללמוד מזה למקום אחר.<sup>25</sup>

לאור זאת פסק הרב אליעזר יהודה ולדינברג<sup>26</sup> שחובש קרבי בעת מלחמה מחויב להיכנס לספק סכנה להציל את חברו מסכנת מוות ודאית:

וכשם שהותרה עצם המלחמה... להכניס בסכנה עם רב, כך אחת מהלכותיה היא שכל אחד ואחד מאנשי הקרב מחויב למסור את נפשו להציל את משנהו מסכנה שנקלע בה מגרמת המלחמה... וכשם שהכלל של וחי בהם לא חל במלחמה, כך הכלל של חיך קודמים ג"כ לא חל במלחמה אלא כאיש אחד מחויבים למסור כל אחד ואחד את נפשו בעד הצלת חיו של משנהו, ונכנס זה ג"כ בכללי הלכות ציבור והנהגת המדינה ותקנתה.

למדנו על מחלוקת בין שני כהנים גדולים, שיום פטירתם סמוך, הרב קוק שנפטר בג' אלול תרצ"ה והרב מאיר שמחה שנפטר בתאריך ד' אלול תרפ"ו.<sup>27</sup>

<sup>22</sup> שו"ת היכל יצחק (אוי"ח סימן לט אות ב); פסקים וכתבים (אוי"ח ח"א סימן מט אות ב). כ"כ: הרב משה שטרנבוך (בתוך שו"ת שרידי אש, ח"ב יו"ד סימן לד אות יב). לביאור נוסף: חשק שלמה (מכות יא ע"ב); שו"ת שרידי אש (ח"ב יו"ד סימן לד אות יב).

<sup>23</sup> שו"ת היכל יצחק (אוי"ח סימן לט אות ג); פסקים וכתבים (אוי"ח ח"א סימן מט אות ג). כ"כ: מועדים בהלכה (המלחמה, עמוד טז).

<sup>24</sup> שו"ת משפט כהן (סימן קמג).

<sup>25</sup> הובאו דבריו אצל הרב יצחק הרצוג שהכריע כמותו, ראו: שו"ת היכל יצחק (אוי"ח סימן לט אות ג); פסקים וכתבים (אוי"ח ח"א סימן מח אות ז עמוד ר"ז); הרב שאול ישראלי (חוות בנימין, סימן יז אות ו).

<sup>26</sup> שו"ת ציץ אליעזר (חלק יב סימן נז). ראו: שו"ת ציץ אליעזר (חלק יג סימן ק אות ז).

<sup>27</sup> המועדים בהלכה (המלחמה, עמוד טו-טז) שהביא את המחלוקת בין הרב מאיר שמחה לראי"ה קוק; שו"ת היכל יצחק (אוי"ח סימן לט אות ג): "ואין ספק שהצדק עם הגאון הכהן הגדול מאחיו ראי"ה קוק ז"ל, שבנוגע להצלת כלל ישראל, הכל מודים שחייב להעמיד עצמו בסכנה. וכך הדעת דעת תורה נוטה בהחלט".